

DOMSTOLENS DOM (Sjette Afdeling)

5. maj 1994 *

I sag C-421/92,

angående en anmodning, som Arbeitsgericht Regensburg, Landshut (Forbundsrepublikken Tyskland), i medfør af EØF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

Gabriele Habermann-Beltermann

mod

Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Opf. eV,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 2, stk. 1, artikel 3, stk. 1, og artikel 5, stk. 1, i Rådets direktiv 76/207/EØF af 9. februar 1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår (EFT L 39, s. 40),

har

* Processprog: tysk.

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, G. F. Mancini, og dommerne C. N. Kakouris, F. A. Schockweiler, P. J. G. Kapteyn (refererende dommer) og J. L. Murray,

generaladvokat: G. Tesauo

justitssekretær: ekspeditionssekretær H. A. Rühl,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

- Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Opf. eV, ved advokat B. Branekow, Regensburg
- Det Forenede Kongerige ved Treasury Solicitor J. E. Collins som befuldmægtiget
- Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved K. Banks, Kommissionens Juridiske Tjeneste, bistået af C.-M. Happe, der er udstationeret som national ekspert ved Kommissionen som led i turnusordningen for embedsmænd fra medlemsstaterne, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at den tyske regering ved Ministerialrat E. Röder, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtiget, den italienske regering ved avvocato dello Stato D. del Gaizo og Det Forenede Kongerige ved Barrister E. Sharpston samt Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved K. Banks, Kommissionens Juridiske Tjeneste, bistået af H. Kreppel, der er udstationeret som national ekspert ved Kommissionen som led i turnusordningen for embedsmænd fra medlemsstaterne, som befuldmægtigede, har afgivet mundtlige indlæg i retsmødet den 9. december 1993,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 27. januar 1994,

afsagt følgende

Dom

- 1 Ved kendelse af 24. november 1992, indgået til Domstolens Justitskontor den 18. december 1992, har Arbeitsgericht Regensburg, Landshut, i medfør af EØF-traktatens artikel 177 forelagt to præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af Rådets direktiv 76/207/EØF af 9. februar 1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår (EFT L 39, s. 40, herefter benævnt »direktivet«).
- 2 Spørgsmålene er stillet under en sag mellem G. Habermann-Beltermann og Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Obf. eV (herefter benævnt »Arbeiterwohlfahrt«).
- 3 G. Habermann-Beltermann, der er eksamineret sygehjælper inden for ældreforsorgen, ansøgte om en stilling som nattevagt på et plejehjem. Af familiemæssige grunde kunne hun kun arbejde om natten. Den 23. marts 1992 blev der underskrevet en ansættelseskontrakt, som fik virkning fra den 1. april 1992, mellem G. Habermann-Beltermann og Arbeiterwohlfahrt. Efter kontrakten skulle hun kun arbejde om natten. Fra den 29. april til den 12. juni 1992 var hun fraværende på grund af sygdom. Ved lægeattest af 29. maj attesteredes det, at hun var gravid. Graviditeten måtte antages at være indtrådt den 11. marts 1992.

- 4 Ved skrivelse af 4. juni 1992 op sagde Arbeiterwohlfahrt ansættelseskontrakten under henvisning til § 8, stk. 1, i Mutterschutzgesetz (lov om beskyttelse af mødre). Bestemmelsen har følgende ordlyd:

»Artikel 8 — Overarbejde, natarbejde og arbejde om søndagen

- 1) Gravide kvinder og kvinder, som ammer, må ikke udføre overarbejde og må ikke arbejde om natten mellem kl. 20 og kl. 6 og heller ikke på søn- og helligdage. Forbuddet mod arbejde på søn- og helligdage gælder ikke for gravide kvinder og kvinder, der ammer, når de er beskæftiget med husligt arbejde i en familie.

...«

- 5 I forelæggelseskendelsen har den nationale retsinstans forklaret, at den herskende opfattelse i tysk retspraksis og litteratur har været, at en overtrædelse af et forbud mod beskæftigelse i henhold til § 134 i Bürgerliches Gesetzbuch (den tyske civillovbog) principielt medfører, at kontrakten er ugyldig. I denne bestemmelse hedder det:

»En retshandel, der er i strid med et lovfæstet forbud, er ugyldig, medmindre andet følger af loven.«

- 6 Det er også den herskende opfattelse, at en arbejdsgiver kan anfægte en kontrakt, der er indgået under omstændigheder som de nævnte, på grund af sin vildfarelse

med hensyn til væsentlige forudsætninger vedrørende medkontrahenten. Hjemme-
len hertil er § 119, stk. 2, i den tyske civillovbog, der bestemmer:

- » 1) Den, som ved afgivelsen af en viljeserklæring befandt sig i en vildfarelse med hensyn til dennes indhold ..., kan anfægte erklæringen, såfremt det må antages, at han ikke ville have afgivet erklæringen, hvis han havde været vidende om de faktiske omstændigheder og havde udvist almindelig agtpågivenhed.
- 2) Som vildfarelse med hensyn til viljeserklæringens indhold anses også en vildfarelse med hensyn til sådanne forudsætninger ved personen ..., som i omsætningen anses for væsentlige.«

7 Den nationale retsinstans har imidlertid rejst det spørgsmål, om princippet om ligebehandling i direktivets artikel 2, stk. 1, artikel 3, stk. 1, og artikel 5, stk. 1, ikke er til hinder for en sådan anvendelse af de nationale regler. Retsinstansen har derfor udsat sagen på Domstolens besvarelse af følgende præjudicielle spørgsmål:

- » 1) Skal principperne i Domstolens dom af 8. november 1990 i sag C-177/88 vedrørende fortolkningen af Rådets direktiv 76/207/EØF af 9. februar 1976 (EFT L 39, s. 40) og ligebehandlingsprincippet i artikel 2, stk. 1, i direktiv 76/207 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, fremmelse samt arbejdsvilkår fortolkes således, at en ansættelseskontrakt, der er indgået mellem en arbejdsgiver og en gravid arbejdstager under omstændigheder, hvor begge kontraherende parter har været uvidende om svangerskabet, ikke er ugyldig på grund af det som følge af svangerskabet gældende forbud mod beskæftigelse (natarbejde)?
- 2) Er det navnlig i strid med ligebehandlingsprincippet i artikel 3, stk. 1, og artikel 5, stk. 1, i direktiv 76/207

a) såfremt den med den gravide arbejdstager indgåede ansættelseskontrakt antages at være ugyldig som følge af tilsidesættelse af det forbud mod beskæftigelse (natarbejde), der med henblik på beskyttelse af gravide arbejdstagere er gældende under graviditeten, eller

b) såfremt arbejdsgiveren på grund af sin vildfarelse med hensyn til, at arbejdstageren var gravid ved indgåelsen af ansættelseskontrakten, kan anfægte kontrakten og dermed bringe ansættelsesforholdet til ophør?»

8 Arbeiterwohlfahrt har indledningsvis anført, at direktivet ikke har direkte virkning, idet der er tale om en tvist mellem privatretlige personer, og Domstolen endnu ikke har fastslået, at direktiver har direkte virkning i retsforhold mellem private parter.

9 Dette argument kan ikke tiltrædes. Det fremgår af sagen, at den forelæggende retsinstans med henblik på fortolkningen og anvendelsen af to bestemmelser i den tyske civillovbog har forelagt Domstolen spørgsmål vedrørende fortolkningen af et direktiv, der allerede er gennemført i national ret. De pågældende tyske bestemmelser vedrører dels en kontraherende parts ret til at påberåbe sig, at kontrakten er ugyldig, såfremt den er i strid med et lovfæstet forbud, dels retten til at anfægte kontrakten på grund af en vildfarelse med hensyn til forudsætninger vedrørende medkontrahenten, der anses for væsentlige.

10 Ved anvendelsen af nationale retsforskrifter, hvad enten de er ældre eller yngre end direktivet, er den nationale domstol forpligtet til, i videst muligt omfang, at fortolke dem i lyset af direktivets ordlyd og formål og at fremkalde det med direktivet tilsigtede resultat, og således handle i overensstemmelse med traktatens artikel 189, stk. 3 (jf. dom af 13.11.1990, sag C-106/89, Marleasing, Sml. I, s. 4135, præmis 8).

11 De præjudicielle spørgsmål drejer sig om en ansættelseskontrakt, der er indgået på ubestemt tid, og som vedrører en arbejdsydelse, der skal præsteres om natten.

Kontrakten er indgået mellem en arbejdsgiver og en gravid arbejdstager, men under omstændigheder, hvor begge parter har været uvidende om graviditeten. Med spørgsmålene ønsker den forelæggende retsinstans i det væsentlige oplyst, om bestemmelsen i direktivets artikel 2, stk. 1, sammenholdt med direktivets artikel 3, stk. 1, og artikel 5, stk. 1, skal fortolkes således, at den er til hinder for, dels at en sådan kontrakt erklæres ugyldig som følge af et forbud mod natarbejde, der efter national ret gælder under svangerskabet og i amningsperioden, dels at arbejdsgiveren anfægter kontrakten på grund af en vildfarelse med hensyn til væsentlige forudsætninger vedrørende medkontrahenten ved kontraktens indgåelse.

- 12 I direktivets artikel 1, stk. 1, hedder det, at direktivet tilsigter gennemførelse i medlemsstaterne af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til adgang til beskæftigelse, til fremmelse, til erhvervsuddannelse samt arbejdsvilkår.
- 13 Princippet præciseres nærmere i direktivets artikel 2, 3 og 5. Artikel 2, stk. 1, bestemmer, at »princippet om ligebehandling ... indebærer, at der ikke finder nogen forskelsbehandling sted på grundlag af køn, hverken direkte eller indirekte under henvisning særlig til ægteskabelig eller familiemæssig stilling«. I artikel 3, stk. 1, hedder det, at »anvendelsen af princippet om ligebehandling indebærer, at der ikke finder nogen forskelsbehandling sted på grundlag af køn, for så vidt angår adgangsvilkår, herunder udvælgelseskriterier, til stillinger og funktioner ...«. Endelig bestemmer artikel 5, stk. 1, at »anvendelsen af princippet om ligebehandling for så vidt angår arbejdsvilkår herunder afskedigelsesvilkår, indebærer, at mænd og kvinder sikres samme vilkår uden forskelsbehandling på grundlag af køn«.
- 14 Der må først tages stilling til, om den omstændighed, at en ansættelseskontrakt erklæres ugyldig eller anfægtes i et tilfælde som det i hovedsagen foreliggende, er direkte forskelsbehandling på grundlag af køn i direktivets forstand. Det må i den forbindelse nærmere fastlægges, om den primære begrundelse for, at kontrakten erklæres ugyldig eller anfægtes, er en begrundelse, som uden forskel anvendes over for arbejdstagere af begge køn, eller om den tværtimod alene anvendes over for det ene køn.

- 15 Det er åbenbart, at den omstændighed, at en ansættelseskontrakt bringes til ophør på grund af arbejdstagerens graviditet, uanset om den erklæres ugyldig, eller om den anfægtes, kun vedrører kvinder og følgelig er direkte forskelsbehandling på grundlag af køn, således som Domstolen har fastslået med hensyn til tilfælde, hvor en gravid kvinde er blevet nægtet ansættelse eller er blevet afskediget (jf. domme af 8.11.1990, sag C-177/88, Dekker, Sml. I, s. 3941, og sag C-179/88, Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark, Sml. I, s. 3979).
- 16 Det må imidlertid understreges, at til forskel fra Dekker-sagen, som den forelæggende retsinstans har henvist til, beror den ulige behandling i et tilfælde som det foreliggende ikke direkte på arbejdstagerens graviditet, men er en følge af det hermed forbundne lovfæstede forbud mod natarbejde.
- 17 Forbudsbestemmelsen, som findes i Mutterschutzgesetz' § 8, stk. 1, støttes på direktivets artikel 2, stk. 3, hvori det hedder, at direktivet ikke er til hinder for bestemmelser vedrørende beskyttelse af kvinder, særlig i forbindelse med graviditet og moderskab.
- 18 Det må herefter undersøges, om direktivet er til hinder for, at overholdelsen af forbuddet mod natarbejde for gravide kvinder, hvis forenelighed med artikel 2, stk. 3, er utvivlsom, kan medføre, at ansættelseskontrakten er ugyldig, eller at den kan anfægtes, på grund af at forbudsbestemmelsen afskærer den ansatte fra at udføre det natarbejde, hun er ansat til at udføre.
- 19 Arbeiterwohlfahrt har anført, at medlemsstaterne har et vidt og selvstændigt skøn ved vurderingen af de involverede interesser, både arbejdstagernes, mandlige såvel som kvindelige, arbejdsgivernes og samfundets. En for vidtgående beskyttelse af mødre kan eventuelt føre til misbrug fra kvindernes side samt til forskelsbehandling til skade for mænd, som ikke har samme mulighed for at oppebære et vederlag uden til gengæld at skulle præstere en arbejdsydelse.

- 20 Dette argument må forkastes.
- 21 Det bemærkes indledningsvis — med hensyn til formålet med bestemmelsen i direktivets artikel 2, stk. 3 — at den giver medlemsstaterne ret til at opretholde eller indføre bestemmelser til beskyttelse af kvinder i forbindelse med »graviditet og moderskab«, og at det herved anerkendes, at det i forhold til lighedsgrundsætningen er berettiget at beskytte kvinder i to forbindelser, nemlig for det første kvindens fysiske tilstand under graviditeten og efter fødslen, og for det andet det særlige forhold mellem moderen og barnet i perioden efter graviditeten og fødslen (jf. dom af 12.7.1984, sag 184/83, Hofmann, Sml. s. 3047, præmis 25).
- 22 Som Domstolen har fastslået (jf. dommen i Hofmann-sagen, præmis 27), indrømmer direktivet medlemsstaterne et skøn, for så vidt angår de sociale foranstaltninger, de inden for direktivets rammer træffer for at beskytte kvinder i forbindelse med graviditet og moderskab og for at udligne de faktisk eksisterende vanskeligheder, som kvinder, modsat mænd, har med at bevare beskæftigelsen.
- 23 Med hensyn til den konkrete sag må det fremhæves, at de præjudicielle spørgsmål omhandler en kontrakt, der er indgået på ubestemt tid, og at forbuddet mod, at gravide kvinder arbejder om natten, derfor kun har betydning for en begrænset periode, set i forhold til kontraktens samlede varighed.
- 24 Det ville herefter være i strid med de beskyttelseshensyn, der forfølges med bestemmelsen i direktivets artikel 2, stk. 3, og medføre, at den mistede sin gennem-

slagskraft, såfremt det antoges, at kontrakten kunne erklæres ugyldig eller kunne anfægtes som følge af, at den gravide arbejdstager midlertidigt var afskåret fra at udføre det natarbejde, hun var ansat til.

- 25 Den omstændighed, at en ansættelseskontrakt, der er indgået på ubestemt tid, bringes til ophør på grund af arbejdstagerens graviditet, uanset om det sker som følge af, at kontrakten erklæres ugyldig eller anfægtes, kan således ikke begrundes med, at et lovfæstet forbud, der gælder på grund af graviditeten, midlertidigt afskærer den ansatte fra at udføre natarbejde.
- 26 De spørgsmål, den forelæggende retsinstans har stillet, må herefter besvares med, at artikel 2, stk. 1, sammenholdt med artikel 3, stk. 1, og artikel 5, stk. 1, i direktiv 76/207 er til hinder for, at en ansættelseskontrakt — som er indgået på ubestemt tid, som vedrører arbejde, der skal udføres om natten, og som er indgået mellem en arbejdsgiver og en gravid arbejdstager, der begge har været uvidende om graviditeten — erklæres ugyldig som følge af et lovfæstet forbud mod natarbejde, der efter national ret gælder under svangerskabet og i amningsperioden, og for, at arbejdsgiveren anfægter kontrakten på grund af en vildfarelse med hensyn til væsentlige forudsætninger vedrørende arbejdstageren ved kontraktens indgåelse.

Sagens omkostninger

- 27 De udgifter, der er afholdt af den tyske regering, den italienske regering og Det Forenede Kongerige samt af Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Arbeitsgericht Regensburg, Landshut, ved kendelse af 24. november 1992, for ret:

Artikel 2, stk. 1, sammenholdt med artikel 3, stk. 1, i Rådets direktiv 76/207/EØF af 9. februar 1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår er til hinder for, at en ansættelseskontrakt — som er indgået på ubestemt tid, som vedrører arbejde, der skal udføres om natten, og som er indgået mellem en arbejdsgiver og en gravid arbejdstager, der begge har været uvidende om graviditeten — erklæres ugyldig som følge af et lovfæstet forbud mod natarbejde, der efter national ret gælder under svangerskabet og i amningsperioden, og for, at arbejdsgiveren anfægter kontrakten på grund af en vildfarelse med hensyn til væsentlige forudsætninger vedrørende arbejdstageren ved kontraktens indgåelse.

Mancini

Kakouris

Schockweiler

Kapteyn

Murray

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 5. maj 1994.

R. Grass

G. F. Mancini

Justitssekretær

Formand for Sjette Afdeling